

ДЕСНИ ЕКСТРЕМИЗАМ НА БАЛКАНУ ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА И МЛАДА ПОПУЛАЦИЈА

М. А. Марија Ђорић¹

Балканско полуострво, познатије као „буре барута“, након завршетка Хладног рата, остаје поприште тензија, које добијају нове димензије у складу са процесом глобализације. У вези с тим, разматрана је појава десних екстремистичких група које представљају одговор на „нови“ светски поредак. Експанзија неонацизма и неофашизма инспирисана је сутоном левице, која је као комунистичка идеологија доживела крах, иако је у прошлости имала монопол у политичким системима Источног блока. Док је у Европској унији десни екстремизам прејудуциран доласком имиграције, на територији Балкана су националистички и сепаратистички сукоби били родно тле екстремне деснице, који су на крају резултирали грађанским ратом. Доминантну популацију у екстремно десним покретима представљају млади, што указује на проблем у социјализацији омладине.

Кључне речи: десница, Хладни рат, Балкан, екстремизам, млади.

Увод

Политиколошко профилисање појма *Балкан*, указује на две чињенице: са једне стране, ради се о једном демонизованом феномену (са негативном конотацијом), са друге стране, потребно је поливалентно одређење, због његове сложености. Етимолошки, реч *Балкан* означава планину и пореклом је из турског језика, иако је првобитан назив, на латинском језику, био *Haemus*. У вези с тим, *Viljavec* је Балкан третирао превасходно као „политичку форму која има специфичне морфолошке и културолошке карактеристике које датирају из Византијског и Отоманског царства“.² Сматра се

¹ Ауторка је сарадник на Факултету политичких наука у Београду.

² Опширније у: *Viljavec, Fritz: Südosteuropa und Balkan, Ausgewählte Auf-sätze*, Munich, R. Oldenbourg, 1963.

„да се први пут у писаним документима, овај појам спомиње у 15. веку захваљујући Филипу Калимаку“.³ Други назив за Балкан јесте Југоисточна Европа, који у географском смислу обухвата: Албанију, Бугарску, Грчку, Турску, све земље бивше Југославије и Румунију.

Одакле анимозитет према појму Балкан и свему што је балканско?

Чини се да се веома једноставан одговор може наћи управо у богатој историји овог полуострва, која је обиловала грађанским ратовима, верском и националном нетолеранцијом, мржњом и сукобима, што је утицало на конституисање познате метафоре о Балкану као „бурету барута“.

Како је Хладни рат најзначајнији „тектонски“ покрет у модерној историји међународних односа, будући да је прекомпоновао геополитичку слику света и омогућио тријумф западне идеологије – оставио је круцијалне конвенције и на државе Балканског полуострва. Тај утицај је био поготово евидентан у земљама некадашњег реалсоцијализма, који доживљава свој сутон и место уступа новим идеолошким правцима који се тек конституишу у земљама у транзицији. Бивше комунистичке земље, које су имале неприкосновени монопол на политички систем, форсирале су идеологију левнице све до краја Хладног рата. Након спуштања „гвоздене завесе“, запажа се један изузетан феномен за политиколошко истраживање – то је контраидентитет. Наиме, некада хваљена и слављена левица замењена је идеологијом деснице која је више деценија била забрањивана и неприхваћена. У овом случају имамо замену теза: левица постаје негативан феномен, који подсећа на недостатке комунизма, док се десница пење на пиједестал славе. Из наведене констатације произлази да се веома лако из једног екстремног облика скреће у његов антипод – други екстремизам.

Зашто је то тако?

Најпре, треба да се оцени каузални однос левица–десница. Та подела, која је увек условљена еволутивним токовима историје и пропратним економским и политичким факторима, указује на динамику и варијабилитет друштвених појава, тако да су и левица и десница мењале рухо својих система вредности, који су били уобличени кроз идеологи-

³ Према: Тодорова, Марија: *Имагинарни Балкан*, Чигоја штампа, Београд, 1998.

је. О томе колико је сложен однос између левих снага и десних снага говори Сартр и упоређује их са празним кутијама: „Немају више никакву вредност, ни научну ни класификаторску, а ни вредности процене. Често се о њима говори са извесном дозом досаде, као о једној од толико бројних лингвистичких замки у којима се исцрпљује политичка расправа“.⁴ У овом научноистраживачком раду наше средиште пажње је на екстремним варијантама, са посебним освртом на десни екстремизам.

Што је десни екстремизам?

Нови десни екстремизам је реакција на модернизацију и окренут је против демократских, постматеријалистичких процеса. Десни екстремизам је хетероген, вишедимензионални појам десничарских идеја различите форме, конституисан у зависности од пропратних околности – социјалних, политичких, историјских. Фундаменталне вредности његовог постојања су етноцентризам, романтичарски вапај за традиционалним вредностима, шовинистичке тенденције, анимозитет према другачијим групама, ксенофобични ставови. Сублимиран је став у тврдњу да фрустриране друштвене групе које је изнедрила глобализација и „нови“ светски поредак, једини начин да заштите свој идентитет виде баш у екстремистичким ставовима. Што се Србије тиче (као и осталих република бивше Југославије), његови највернији чланови најчешће су транзициони губитници или жртве. Ипак, не треба пренебрегнути став да иако постоји демаркациона линија раздвајања у односима крајње левице и деснице, долази се до онога што се назива тачка преклапања идеја. Најпре, једна и друга екстремна варијанта су антидемократски оријентисане, острашћене, нетолерантне, ирационалне, располажу „вокабуларом мржње“ са тенденцијом искључивања било какве друге идеологије и веома често подлежу *митологизацији* стварности. Поборници оваквих политичких опција склони су ауторитарном карактеру. У вези с тим, Фром објашњава ту појаву на следећи начин: „Структура ауторитарног карактера је структура карактера такве личности код које се осећај снаге и идентитета заснива на симбиотичкој подложности ауторитетима и истодобно на симбиотичком доминирању над онима који су потчињени њеном ауторитету (...) То је стање садо-мазохистичке симбиозе које му даје осећај снаге и осећај идентитета“.⁵

⁴ Бобио, Норберто: *Десница и левица*, Народна књига, Београд, 1997, стр. 15.

⁵ From, Erih: *Autoritet i porodica*, Naprijed, Zagreb, 1984, str. 112.

Зашто такве идеје привлаче младе људе који су доминантна популација у екстремистичким структурама?

Прво, насиље сваке врсте, без обзира на то да ли је црвено обојено (левичарски) или црно (десничарски), представља динамику, која увек привлачи пажњу, са тенденцијом шокирања. Још је Хераклит у античкој Грчкој сматрао да је „рат отац свих ствари“, док је то исто Конрад Лоренц, тврдио за конфликт. Према Лоренцу: „борбени ентузијазам, представља специјализовани облик заједничке агресије, који се јасно разликује, а ипак је функционално повезан са примитивнијим облицима ситне, индивидуалне агресије“.⁶ Насиље увек има комуникативну функцију: „Ако се социјално насиље одређује као облик интеракције, онда нема насиља без субјекта и објекта. Субјект вршења социјалног насиља као употребе и рада силе је човек, односно друштво и његове институције, а објект насиља може бити хуманитет (појединац – друштво), природни ентитети и нежива материја. Вршење социјалног насиља је увек проузроковано постојањем различитих интереса између субјекта и објекта насиља“.⁷ Насиље за омладину представља врсту бунта, путем којег се доживљава катарза. Док су у старој Грчкој људи обично доживљавали катарзу путем позоришта и уметности, без обзира на то да ли се радило о комедији или трагедији, данашњи човек исту врсту духовног прочишћења тражи у девијантном патолошком понашању које најчешће резултира насиљем.

Уколико се узме у обзир економски стандард омладине и њена перспектива, која није нимало оптимистична, није ни чудно зашто се код младих, на ионако нестабилном подручју Балкана лако запали ватра насиља и екстремизма. Поготово се сматрају ризичним, што се ескалације насиља тиче, подручја бивше Југославије, будући да су пре само неколико година на њиховим територијама вођени грађански ратови. И док су у ЕУ десни екстремизам и ксенофобија последица отварања граница и великог броја странаца који се не асимилију према правилима европских стандарда и њиховим вредностима, на Балканском полуострву, захваљујући ратовима који су се дешавали пред крај 20. века, није било тешко наћи непријатеља и објект мржње.

Млади људи су већ као категорија у друштву на неки начин дискриминисани, будући да нису финансијски самостални; потом, и као индивидуе, јер се код њих још увек конституише идентитет. Ова теза имплицира *sine qua*

⁶ Лоренц, Конрад: *О агресиивности*, Вук Караџић, Београд, 1970, стр. 194.

⁷ Симеуновић, Драган: *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 20. и 21.

поп проблем десничарског насиља младих људи, а то је – потреба за изградњом идентитета. Борба за идентитет, почиње још, како је Огист Конт наглашавао, у „породици – основној ћелији друштва“,⁸ да би се касније индивидуа изградила социјализујући се кроз целокупно друштво и његов утицај. У једној друштвеној заједници која је деградирана под утицајем рата и сукоба, сасвим је очекивано да се већи део омладинске популације идентификује са нацијом. Ова идентификација не би била толико „страшна“ да ни су у питању њени екстремни облици.

Екстремизам и екстремно понашање

Када се анализира екстремизам, као појам уопште, етимологија (лат. *extremus* – крајњи, последњи) имплицира његове суштинске карактеристике. Дакле, сваки екстремизам, па и десничарски, фаворизује понашање на граници дозвољеног, крајњег, веома често са тенденцијом да се пређе помену-та граница. Идеолошки постављено, екстремизам може да се сагледава кроз призму левике или деснице, које се у свом бинарном односу наизменично смењују на друштвено политичкој сцени, где у зависности од односа постојећих снага, тас на ваги „иде“ час лево час десно. За Хану Арент „моћ, снага, сила, ауторитет, насиље, представљају речи које треба да укажу на средства помоћу којих човек влада над човеком; те речи се сматрају синонимима јер имају исту функцију“.⁹ У вези с тим, може да се примети да не само крајња десница, већ и њене умерене форме заступају идеју антрополошког песимизма, везујући се за чувену изреку Хобса: „*Homo hominus lupus est*“.¹⁰ Овакво поимање човека, логички указује на потребу за обавезним постојањем непријатеља.

Нова екстремна десница повезује се међусобно, инспирисана заједничком идеологијом и циљевима и то не само на регионалном, већ и на ширем међународном нивоу. Ако се прате интернет сајтови тих екстремних група, може да се закључи да наведене групе међусобно сарађују и учествују у заједничким догађајима. Тако је на пример, полиција у Србији у неколико наврата спречила долазак великог броја младих неонациста из суседних земаља, који су претендовали да подрже окупљање истомишљеника у нашој земљи. Постоји низ синонима екстремне модерне деснице: неонацизам, неофашизам, радикални екстремизам и друго.

⁸ Опширније Конт, Огист: *Курс позитивне филозофије*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1989.

⁹ Арент, Хана: *О насиљу*, Alexandria Press, Београд, 2002, стр. 55.

¹⁰ Hobbes, Thomas: *Leviathan*, J. M. Dent and Sons, London, 1937.

Идеологија неонацизма рађа и доживљава експанзију у савременом друштву, чак и у земљама које су за време Другог светског рата платиле највећу цену у борби против нацизма и фашизма, што указује на патологију и поремећај идентитета у транзиционим друштвима.

Симболика неонацизма. Полна структура?

Неонацизам се везује за симболе из прошлости – кукасти крст, тј. „свастику“, који се у неким земљама не показују транспарентно, због законских санкција, те мудро користи нове симболе, али са истом поруком и сличним значењем. Ради се заправо о *келтском крсту*, симболу који је паганског порекла и за који се везују многи обичаји из окултизма, али који свакако представља за неонацисте симбол супремације беле расе. Представљен је у виду крста који је обухваћен кругом. Круг јесте симбол енергије, иначе женски симбол за разлику од крста који представља мушку, доминантну енергију. Што се тиче полне структуре у неофашистичким организацијама, она је претежно конституирана од мушкараца, будући да је још нацистичка идеологија за време Хитлера фаворизовала мушки пол као доминантнији, док су жене биле сматране инфериорнијим полом. Како доминација захтева и физичку снагу, велики број неонациста упражњава борилачке вештине, што им омогућава пуну физичку спремност за евентуални сукоб са непријатељем.

Ко су њихови непријатељи?

На Балкану није тешко наћи непријатеља због учесталих националних, етничких и религиозних сукоба. Међутим, интересантан је и анимозитет према Јеврејима, који се оптужују за „теорију завере и масонерију“. Очигледно је да је такав нацистички став преузет или наметнут са стране. Он није у складу са традицијом ни српског народа ни јеврејског, који су били изложени погрому за време Другог светског рата. У Србији неонацизму се окреће тек мали исфрустрирани део омладине који путем бунта и друштвено неприхватљивих ставова доживљава своју катарзу. Друга омражена група на територији Западног Балкана јесу Роми, које је прогањао и Хитлер, што представља другу додирну тачку када говоримо о заједничким непријатељима у идеологији неофашистичких организација и покрета. Трећа група анимозитета јавља се у виду антиамериканизма, будући да је САД *бастаион* глобализације. Када се сублимирају непријатељи крајње деснице – они се заснивају на тријади: Јевреји, Роми, Американци. У компарацији са Хитле-

ровом идеологијом, дистинкција је следећа – формира се једна нова група непријатеља (Американци и њихов систем вредности), будући да је глобализација наметнула и нове друштвене појаве, које логично имају своје поборнике, али и своје непријатеље. Оно што представља *par excellence* феномен старе и нове екстремне деснице, јесте антикомунизам, као и нетрпељивост према хомосексуалцима. У већини балканских земаља скупови геј популације насилно су спречени од десничарских група у којима су доминантну улогу имали најватренији спортски навијачи и посебна супкултура младих познатија као *скинхедси*.

У раду је показана структура десног екстремизма на основу анализе младих људи, који су због кризе идентитета, проузроковане лошим животним стандардом и бесперспективношћу, нашли релевантан идентитет у нацији. Још једна форма десних екстремиста, која је све учесталија на политичким догађајима и скуповима јесу екстремни спортски навијачи или како се чешће среће у литератури – *хулигани*. Назив хулигани, као друштвени појам, почиње да се употребљава од седамдесетих година двадесетог века и првенствено се односио на фудбалске екстремне навијаче. Постоје индиције, да назив води порекло из 19. века од једне ирске породице. Хулигани могу да се дефинишу и као чланови одређене навијачке групе, са којом се до екстрема идентификују и, у вези с тим, осећају и манифестују нетрпељивост и мржњу према супарничким групама, која се реализује, најпре, путем говора мржње и парола, а потом резултира насиљем и агесијом. Дакле, опет долазимо до појма и проблема *идентитета*, истражујући десни екстремизам.

Насиље у спорту

Проблем насиља у спорту, јесте последица дислокације при испољавању агесије. Наиме, фрустрацијска агесија се са спортских стадиона пренела на политичке догађаје, као што су митинзи, протести, демонстрације. У таквим околностима, на сцену ступа психологија гомиле о којој је писао Гистав Ле Бон: „Душом гомиле влада потреба ропства, а никад потреба слободе“.¹¹ У гомили човек као појединац удесетостручује своју снагу, док изопштава свој идентитет. Предност гомиле је у томе да не може доћи до индивидуализације кривице, јер кад су сви криви онда нико није крив. Корелација између политике и спорта постојала је од давнина (на пример, у старом Риму, када је политика манипулисала масама дајући им *Хлеба и игара*). Све већа потреба за ескалацијом насиља од спортских навијача указује

¹¹ Le Bon, Gistav: *Psihologija gomile*, Globus, Zagreb, 1989, str. 16.

на декаденцију друштва које је огрезло у својој патологији, жељно узбуђења и нових стимуланса, како би скренуло своје мисли са нимало позитивне свакодневице друштва у транзицији. Не смемо заборавити чињеницу да је насиље у спорту увек израз друштвених околности и политике. Међутим, овом проблему може да се приступи и са становишта „егзистенцијалне психологије“, којом се веома успешно бавио Виктор Франкл. Према њему, спорт представља онај изазов и напетост, која фали данашњем човеку, јер живи у цивилизацијском изобиљу. Када се каже изобиље мисли се да, без обзира на то што су балканске земље са релативно ниским животним стандардом, ипак савремени човек има много боље услове за живот са напредком друштва.

Шта је са смислом живота?

Бесперспективност и непостојање смисла, осећај бескорисности, узрочници су не само агресивног понашања, већ и великог броја самоубистава код омладине. „Данас се морамо суочити са решавањем проблема намерно створеног слободног времена у облику незапослености. Незапосленост може бити узрок специфичне неурозе – неурозе незапослености“.¹² Даље, моћ, коју млади хулигани осећају на стадионима, представља компензацију моћи коју иначе не поседују у школи, код куће или на послу. *Воља за моћи*, према Ничеу, јавља се:

1. међу подјармљенима и робљем сваке врсте – као воља за слободом,
2. код једне јаче врсте која расте ка моћи – као воља за надмоћношћу и
3. међу најјачим, најбогатијим, најнезависнијим, најсмелијим – као љубав према човечанству.¹³

И док је воља за смислом, главни стимуланс човековог живота код Виктора Франкла, такву улогу мотива – покретача код Алфреда Адлера вршила је воља за моћи. У својој књизи *Индивидуална психологија* истиче, како су човекови комплекси основни фактори, који прејудицирају вољу за моћ. Што су комплекси већи, пропорционално им је већа потреба за остваривањем моћи. На Балкану је још од давнина била евидентна потреба за моћи, било као потреба да се ови мали народи ослободе јарма Турског царства, било борећи се међу собом зарад очувања и потврде свога идентитета. Иначе познато је да мали народи због осећаја угрожености, врло често реагују екстремно и агресивно, јер страх јесте један од примарних покретача агресивног делања.

¹² Frankl, Viktor: *Nečujan vapaj za smislom*, Naprijed, Zagreb, 1981, str. 22.

¹³ Ниче, Фридрих: *Воља за моћ*, Просвета, Београд, 1976, стр. 120. и 121.

Закључак

Појава неонацистичких покрета, представља значајан проблем, пре свега у свету, а свакако и на „трусном“ подручју Балканског полуострва. Та патолошка појава израз је друштвеног стања и декаденције система вредности савременог човечанства. Оно што је алармантно у научноистраживачкој студији о десном екстремизму, јесте доминантно учешће омладине у оваквим социјално-девијантним идејама. Одушевљење Хитлером и идеолошко застрањивање јесте одраз ћорсокака у којем се налазе транзициони системи на Балкану. Вишедеценијски утицај комунистичке идеологије, потврдио је неписано правило у друштвеним наукама: да једна врста екстремизма, врло често добија одговор у антагонистичкој врсти екстремизма; ово може да се симплификује на следећи начин – насиље рађа насиље.

Нагле промене које су се дешавале непосредно после хладног рата, резултирале су следећим процесима: док смо на Западу имали интеграцију (рушење Берлинског зида), на Истоку се дешавала дезинтеграција комунистичких система (пример Југославије). Дезинтеграциони процеси нису само резултирали настанком нових држава, већ је у њима дошло до дезинтеграције старих система вредности, где су многи грађани у сукобу нове и старе идеологије били у конфликту. Чини се да ће највећи губитници транзиције да буду новодолазеће генерације младих које су васпитаване у једном систему вредности, а пред којима је другачији друштвено-политички систем. Осећај безнађа и немогућност решавања свакодневних проблема, представља плодно тле за усађивање екстремних идеја, на првом месту десничарских. Зашто је десница узела у савременом друштву примат над левичарском идеологијом? Неколико је одговора. Прво, комунизам се је показао као нефункционалан систем на дуге стазе, тако да се прибегава новим, њему супротним варијантама. Друго, екстремизам рађа екстремизам; након вишедеценијског монопола комунизма као екстремне левнице, сада на сцену ступа екстремна десница. Треће, глобализација је створила армију незадовољних и исфрустрираних људи, који желећи да заштите свој идентитет и интегритет из страха одлазе у екстремизам, а страх јесте база за развијање агресије. Четврто, десница (не само екстремна већ и њене умерене варијанте), увек је везана за традицију, конзерватизам и проверена решења.

Што се тиче омладине, она је инспирисана екстремним идејама због тзв. младалачког бунта, има потребу да се издигне из гомиле и да „по сваку цену“ буде другачија. Оно што је задатак друштва, јесте стварање заједничких напора у социјализацији младих људи, како би се њихова енергија каналисала на здрав начин који је прихватљив у демократски профилисаним друштвима. У вези с тим, суштинска је улога породице у васпитавању деце, потом школе и мас-медија који представљају конгломерат фактора који про-

филишу будуће генерације. Иако је десни екстремизам у експанзији, он је присутан тек код малог броја људи који, чини се, поручују као што Франкл тврди, да им је потребан „нечујан вапај за смислом“.

Литература

1. Viljavec, Fritz: *Südosteuropa und Balkan*, Ausgewählte Aufsätze, Munich, R. Oldenbourg, 1963.
2. Тодорова, Марија: *Имагинарни Балкан*, Чигоја штампа, Београд, 1998.
3. Бобио, Норберто: *Десница и левица*, Народна књига, Београд, 1997.
4. From, Erih: *Autoritet i porodica*, Naprijed, Zagreb, 1984.
5. Лоренц, Конрад: *О агресивности*, Вук Караџић, Београд, 1970.
6. Симеуновић, Драган: *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.
7. Конт, Огист: *Курс позитивне филозофије*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1989.
8. Арент, Хана: *О насиљу*, Alexandria Press, Београд, 2002.
9. Hobbes, Thomas: *Leviathan*, J. M. Dent and Sons, London, 1937.
10. Le Bon, Gistav: *Психологија гомиле*, Globus, Zagreb, 1989.
11. Frankl, Viktor: *Нечујан вапај за смислом*, Naprijed, Zagreb, 1981.
12. Ниче, Фридрих: *Воља за моћ*, Просвета, Београд, 1976.